

Een teken van verworping?

Wanneer iemand een wandeltocht maakt door een hem vreemde streek, dan zal hij, ook als het z'n bedoeling is, zonder bepaald plan maar wat rond te zwerven, toch van tijd tot tijd de vraag in zich voelen opkomen: „Waar zou ik nu wèl zijn?” of „Waar kom ik, als ik in deze richting blijf verdergaan?” En zeker zal hij, zij het misschien met een half oog, de lucht in de gaten houden, wanneer deze de mooie beloften van de morgen niet gestand doet en zich begint te zetten naar onweer. Want de wandelaar mag het aan de goden of het toeval willen overlaten, waar zijn weg hem heenvoert, hij zal een onderdak willen vinden voordat het noodweer boven zijn hoofd losbarst.

Een vergelijking gaat altijd mank, maar is het voor de mensheid in haar geheel eigenlijk niet evenzo? Ook zij bevindt zich op een reis waarvan ze zelfs bij benadering het doel niet zou kunnen vaststellen en wel weten we iets omtrent de door haar afgelegde weg, op de vraag, waar staan we nu eigenlijk? kan niemand onzer met besliste zekerheid antwoorden. Wel zijn er tekenen waaruit misschien iets zou zijn op te maken omtrent de omstandigheden waaronder de tocht in de zeer nabije toekomst voortgezet zal worden, maar deze tekenen zijn zo talrijk, liggen in zoveel verschillende vlakken en zijn onderling zo tegenstrijdig, dat een voorspelling omtrent het verloop niet meer dan de uiting van een vermoeden kan zijn.

Nu leven wij in een tijd, die na twee uitbarstingen van een verschrikkelijk noodweer de mensheid nog altijd niet de zekerheid vermocht te geven, dat het gevaar voor een herhaling van zulke rampen voorgoed van de lucht is. Integendeel, er zijn zoveel onverkwikkelijke beangstigende tekenen, dat de vraag: „Waar staan we nu eigenlijk?” maar al te vaak — en begrijpelijk genoeg — met een ondertoon van bezorgdheid geuit wordt. Op zichzelf niet zo erg, want de moed om vol te houden kan actief geworden bezorgdheid zijn.

Anders echter wordt het, wanneer de bezorgdheid ons de blik vertroebelen gaat. Dan namelijk kan het gebeuren, dat we, onder de indruk van bepaalde sombere aspecten der wereld, ook een dreiging menen te ontwaren, waar deze niet aanwezig is, dat we voor een kracht ten kwade aanzien, wat in wezen een kracht ten goede is.

Tal van voorbeelden zouden hier te noemen zijn; ik wil me echter beperken tot één feit, dat me in de laatste tijd wel zeer sterk opgevallen is.

Voor wie om zich heen kijkt, kan het nauwelijks verborgen blijven, dat velen, die overigens volkomen van goeden wille zijn, blijken geven van verontwaardiging, achterdocht en haat, zo gauw het de moderne kunst betreft. Er kan geen Jacob Maris-prijs voor Schilderkunst worden uitgereikt, of op de redactie-bureaus der dagbladen komen de brieven en ingezonden stukken binnen van verontwaardigde lezers, die met alle geweld hun hart moeten luchten over de waanzin (aanhalingstekens) van de abstracte of de deformerende schilderkunst in het algemeen en de wandaad van deze bekroning in het bijzonder. Er kan geen experimenteel gedicht onder de aandacht van het grote publiek gebracht worden — een enkel weekblad doet dat nog wel eens —, of het wordt door a-musische Jan en de voor poëzie ongevoelige Alleman, veroordeeld tot de prullemant onder een commentaar, dat wisselt van grappige opmerkingen tot verontwaardigde kreten als „krankzinnigheid” en „je reinste verworping”. Soms voelt men dan nog achter heel deze bedrijvigheid een onmiskenbare verontrustheid, alsof werkelijk uit zulk werk het spookbeeld van de Ondergang van het Avondland opdoemde.

Is het nu werkelijk zo, dat heel de moderne kunstontwikkeling, en in het bijzonder dan de laatste fase daarvan: de experimentele dicht- en schilderkunst, als een

teken van een hand over hand toenemende verworping moet worden aangemerkt? Zonder nu te willen beweren, dat er in ons kunstleven niet tal van onverkwikkelijke zaken zijn — maar zijn die uitsluitend van deze tijd, van deze eeuw? —, zou ik toch willen zeggen, dat ik dit pessimisme geenszins deel.

Maar met het aangeven van mijn standpunt ben ik er niet, ik zal moeten trachten het te motiveren. Natuurlijk zou ik de aandacht kunnen vestigen op het feit, dat er de laatste anderhalve eeuw geen nieuwe kunstbeweging geweest is, of de vertegenwoordigers ervan werden en door hun meer behoudzuchtige kunstbroeders en door het publiek met hoon en spot bejegend, overstelpt met precies dezelfde verdachtmakingen, die heden ten dage gehoord kunnen worden, terwijl wij nu, de toen gelaakte werken niet alleen aanvaarden, maar ze nog bewonderen bovendien. Zeker geldt dat voor al die schilderkunstige opvattingen — en het zijn er niet zo weinig — die in de 19de eeuw eenmaal revolutionair geweest zijn. Met andere woorden: het nieuwe op het gebied der kunst kwetst altijd bepaalde gevoeligheden, en slechts langzaam, zeer langzaam wordt het geassimileerd en aanvaard.

Maar hoe juist deze uitspraak ook mag zijn, ze kan op z'n hoogst tot voorzichtigheid manen — en een bewijs voor de redelijkheid van mijn optimisme is er niet uit te putten. Immers: als het twintigmaal gebeurd is, dat voor ziekelijk en onmachtig uitgekreten kunstbewegingen haar goed recht, haar gezondheid en haar kundigheid hebben weten te bewijzen, dan hoeft het niet persé dat dit ook een een-en-twintigste keer gebeuren zal. Dat al die kern-gezonden vroeger voor ziek zijn versleten, geeft me in het onderhavige geval niet het recht om te veronderstellen, dat de als lijdend gedoodverfde nu ook wel weer zo gezond als een vis zal blijken te zijn.

Een onderzoek is hier op z'n minst geboden. Vragen we ons dus af, wat de moderne kunst nu eigenlijk wil, wat haar verlangen en haar doel kan zijn. Een vraag die zeker niet opgelost kan worden, als we weigeren haar te zien tegen de achtergrond van de beschaving waaruit zij is ontstaan. Nu is het bepaald ondoenlijk onze beschaving met een paar woorden te karakteriseren, maar van welke kant we haar benaderen, enkele aspecten dringen zich onweerstaanbaar aan ons op. Een fabrieks-civilisatie, die nut en nuttigheid als haar voornaamste doeleinden stelt, een geweldig technisch arsenaal, dat zich met de dag uitbreidt, en dat voor die uitbreiding om steeds meer vakmensen, om steeds meer specialisten vraagt. Voor zover we het nog niet zijn, lopen we allen het gevaar om vaklieden te worden: mensen, uitgerust met de zeer bepaalde kennis en de geoefende vermogens, die door het vak vereist worden. Naar een harmonische groei, naar een ontwikkeling van alle vermogens, wordt niet gevraagd en naarmate we groeien in ons vak, groeien we scheef. Ons denken en doen is brokstuk geworden, zoveel te meer doordat de jacht en de haast van het leven het totaliteitsbesef, dat van de ziel is, niet meer of nauwelijks laat opkomen. Daar hebt ge dan een beeld van deze tijd: het leven vervlakt en verschaald, de ziel verkommert, en de middelen die we hanteren moesten tot een groter geluk, zijn ons uit de hand gevallen en zijn opgestaan tegen ons en dreigen met vernietiging.

• •

En nu: wat doet men, als men beseft, dat men bepaalde onmisbare vermogens verloren heeft, dat men vervreemd is van de bronnen waaruit het werkelijke, het volle, het totale leven wel? Wordt het dan geen tijd, om de wichelroede ter hand te nemen en te gaan speuren naar de plaats waar de waterader onder het zand verdween? Met dien verstande, dat er nergens anders dan in de mens zelf gezocht kan worden naar datgene wat de mens van brokstuk maakt tot totaliteit.

En dat is in wezen het pogen van de moderne kunst. Niet, dat de kunstenaars zich bewust dit doel gesteld hebben en ook is het niet zo, dat zij, gelijk nog al eens beweerd wordt, uitsluitend aangedreven door een niets-ontziende cultuuronlust de barbaarsheid ten troon verheven hebben en met gegevens, ontleend aan de kunst van primitieve volkeren en de kindertekening, een vrijwel zinneloos spel zijn gaan spelen.

De zaak ligt anders. Het leven mag nog zo verschaald zijn, de mens heeft de mogelijkheid tot een vollere, kleurrijkere, intuïtievare beleving van de wereld in zich. De volwassene herinnert zich niet alleen zijn kindertijd — met herinnering is hier weinig aan te vangen —, maar het is bovendien mogelijk, dat hij onder bepaalde omstandigheden, bij een hevige emotie bijvoorbeeld, weer terug verplaatst wordt in de oude, kinderlijke vorm van beleven. Dan geldt niet meer het verstandelijk bewustzijn, dat scheidingen maakt en onderscheidt, dan worden de dingen der wereld niet meer gemeten naar hun nut, maar dan beleven we onszelf weer in een magische verbondenheid met de dingen om ons heen en voelen we ons weer thuis in een irrationeel totaliteitsbesef. Misschien duurt deze toestand maar kort,

maar voor zolang zij duurt, voelen we ons gaver, doordat in dit aanvankelijke, als ge wilt, primitieve vlak, lang verkommerde zielskrachten weer actief geworden zijn.

Deze ervaring is het, die aan de scheppingen van vele moderne kunstenaars ten grondslag ligt en ook zonder de invloed van primitieve sculpturen en tekeningen, zou hun beeldende taal zich op volkomen organische wijze in de richting van het expressieve, aanduidende teken ontwikkeld hebben. En meen niet, dat hun prestaties met die der kinderen gelijk te stellen zijn. De werkelijke kunstenaar doet, waar het kind geen weet van heeft, hij organiseert en dusdoende stelt hij zich onder een vormprincipe. Laten we dus beginnen met onze ogen en onze geest zó te oefenen, dat we werkelijk gaan zien, dat er in de zo vaak gelaakte werken wel degelijk een vormprincipe aanwezig is, misschien zullen we dan ook eenmaal ervaren, dat hier iets wordt opgelegd, dat wij al te zeer en al te bitter derven. Misschien is het ook mogelijk deze gehele kunstbeweging onder een wijder perspectief te zien. Elke beschaving, zegt men, heeft haar tijd van ontstaan, haar jeugd, haar tijdperk van bloei, waarop dan onherroepelijk de verstarring van de ouderdom en ten slotte de ondergang volgt. Maar moet het wel zo zijn? Zou het niet mogelijk zijn, dat zij juist in de periode van ouderdom, de krachten waar zij aanvankelijk van uitgegaan is, weer in zich opneemt en dat zij, dank zij deze primitivisering, weer tot nieuwe levenskracht komt. Dat betekent niet, dat zij de oude verworvenheden als ondeugdelijk overboord gooit, maar dat zij die weet te verbinden en samen te smelten met een levenshouding en een ervaringswijze, die aan de krachten der ziel weer hun kansen geven.

Maar dan is de moderne kunst allesbehalve een ziekte-verschijnsel, dan is zij het teken van een kracht, die de pessimisten en ondergangsprofeten, zelf blijken te missen. Doch dan rust ook op ons een taak: te zorgen, dat we tot haar een weg vinden, opdat ze niet langer blijft, wat ze nu al te vaak nog is: een zere plek in ons cultuurbewustzijn. Pas als we haar in haar waarde erkennen, kan de integratie beginnen.

P. C. J. REYNE

ERASMUS

*spel van het humanisme
door Garnt Stuiveling*

ingebonden f 7.90

Verkrijgbaar bij het centraal bureau Hum. Verbond
Bleijenburgstraat 1, Utrecht / girorekening 304960

HET WOORD VAN DE WEEK

VERSCHIJNT
WEKELIJKS
18 MAART 1956

Frankering bij
Abonnement
UTRECHT

De Heer
Mevrouw
Mejuffrouw

Onbestelbare exemplaren
terug aan:
Bleyenburgerstraat 1, Utrecht

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Vara-microfoon.

Administratie en redactie: Humanistisch Verbond, Bleyenburgerstraat 1, Utrecht. Postgiro 304960

Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 1.— p. kwart., losse numm. f 0.12, buitenland f 4.60 p i